

Makaaberi kuva kuolemasta ja ruumiista

Jari Eilola (toim.): Makaaberi ruumis. Mielikuvia kuolemasta ja kehosta. Historiallinen arkisto 128, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2009. 352 s.

■ Jari Eilolan toimittama artikkelikokoelma *Makaaberi ruumis. Mielikuvia kuolemasta ja kehosta* tarttuu vähän tutkituun aihepiiriin uuden ajan alun maailmassa ja mentaliteetissa: kuolemaa ja siihen liittyviä sosiaalisia toimia, kuten hautajaisia, on kyllä tutkittu runsaastikin, sen sijaan kuoleeseen ruumiiseen liittyvät käsitykset ovat olleet harvinaisempia tutkimuskysymyksiä. Nimensä mukaisesti kokoelma valottaa kuolemaan ja ruumiiseen liittyviä negatiivisia mielikuvia, asenteita ja ilmiöitä yksittäistapausten kautta. Kokoelma koostuu pitkähköstä johdannosta ja kuudesta erillisartikkelista. Kaikki kirjoittajat ovat tohtoreita, ja suurin osa heistä on dosentteja. Kirjassa ei ole loppulukua tai yh-

teenvetoa. Teoksessa on asiansana-, henkilö- ja paikannimi-hakemisto.

Teoksen aloittaa Jari Eilolan kirjoittama johdanto, jossa käydään läpi teoksen tärkeintä tematiikkaa: ruumiillisuuden, kuoleman ja makaaberin käsitteitä. Eilolan mukaan teoksessa on neljä kantavaa teemaa: kehon ja sen tuntemusten ja tunteiden kokeminen, oikeus omaan ruumiiseen, hyvää ja huonoa kuolemaa koskevat käsitykset ja kuolleen ruumiin käsittelyä ja kunnioittamista koskevat käsitykset. Nämä painottuvat teoksen artikkeleissa eri lailla. Johdannossaan Eilola taustoittaa edellä mainittuja teemoja vetäen yhtäläisyyksiä myös nykypäivään esimerkiksi kuoleman määrittelyn historiallisia muutoksia pohtiessa: perinteisesti vainajan katsottiin olevan liminaalisessa tilassa ennen ruumiinpesua ja kunnollisia hautajaisrituaaleja; nykyään vastaavanlaisen välitilan saattavat muodostaa pidentyneen vanhuuden aikaiset Alzheimer ja dementia – ihminen ei ole enää aktiivisesti elävien maailmassa toimiva henkilö, mutta ei vielä kuollutkaan.

Ensimmäisessä artikkelissa ”Lihasta luuksi. Katarina Ulfsdotterin ruumiin metamorfoosi myöhäiskeskiajan kirjallisessa perinteessä” Marko Lamberg ruotii Pyhän Birgitan tyttären, myös pyhäksi mielletyn Katarinan ruumiillisuuden eri puolia. Lähdemateriaalina Lamberg käyttää pääsääntöisesti sekä latinan- että kansankielisiä hagiografioita eli kertomuksia pyhimyksen elämästä. Muun kirkollisen ja maallisen hallinnon tuottaman lähdemateriaalin sekä yleiseurooppa-

laisen tutkimuskirjallisuuden avulla artikkelin tematiikka si-
toutuu hyvin laajempaan eu-
rooppalaiseen pyhimyskultti-
kehykseen. Lamberg osoittaa
kuinka ruumiillisuus oli osa
Katarinan pyhyttä jo hänen
nuoruudessaan: ruumiillisen
kauneuden katsottiin heijasta-
van myös sielullista kauneutta.
Samalla se tarjosi Katarinalle
tilaisuuden kilvoitteluun, sillä
fyysinen kauneus herätti mie-
hissä himoa, ja Katarina joutui
useasti puolustamaan viatto-
muuttaan. Katarina myös ku-
ritti lihaansa katumusharjoituk-
sin muiden naispyhimysten
tapaan. Katarinan kuoleman
jälkeen ruumis näytteli edel-
leen tärkeää osaa hänen py-
hyydessään: kauniit luut ja
haudan avauksessa aistittu iha-
na tuoksu olivat nimenomaan
todisteita siitä. Pyhimysten lui-
den kunnioittaminen, niiden
suuteleminen tai kierrättämi-
nen juhlakulkueissa pitkin
kirkkoa tai seurakunnan aluet-
ta onkin makaaberia, vasten-
mielistä tai inhottavaa lähinnä
nykyihmisten mielestä. Keski-
aikaiselle ihmiselle ne olivat
osoitus Jumalan armosta ja ne
levittivät ympärilleen Jumalan
voimaa – niillä oli kyky paran-
taa sairaita ja pelastaa vaarois-
ta. Katarinan elämässä maka-
berius syntyykin lähinnä kans-
saihmissen reaktioista: tosielä-
män ihmisruumis ei riittänyt
Jumalan kanssa kommuni-
koiville pyhimyksille vaan se
täytyi muokata kieltämyksel-
lä, askeesilla ja kivulla. Vielä
synkempiä ilmiöitä pyhimyk-
sen ihanneruumiiseen liittyi
silloin, kun osa ympäröivistä
'tavallisista' kristityistä halusi
hyväksikäyttää väkisin pyhi-
myksen voimia tai tuhota tä-

män ihanneruumiin puhtau-
den.

Artikkelissaan ”Pikku Bärbl
opettajan kammarissa. Lapsen
seksuaalisesta hyväksikäytöstä
1600-luvun alun Münchenissä”
Satu Lidman käsittelee varsin
vastenmielistä piirrettä ruu-
miillisuudessa ja seksuaalisuu-
dessa: pedofiliaa. Oikeuden-
käyntipöytäkirjojen kautta Lid-
man rekonstruoi oikeusta-
pauksen, jossa opettaja Chris-
toff Stauferia syytettiin Barba-
ran, yhdeksänvuotiaan ajurin
tyttären väkisinmakaamisesta.
Lähdemateriaalin ja tutkimus-
kirjallisuuden niukkuuden
vuoksi Lidman käyttää vertai-
levasti myös moderneja hyväk-
sikäyttötutkimuksia. Tämän
esimerkkitapauksen analyysin
kautta Lidman luo monipuoli-
sen kuvan aikakauden oikeus-
käytännöistä, seksuaalirikolli-
suudesta sekä opettajien oi-
keuksista ja velvollisuuksista.
Toisaalta lapsen ja lapsuuden
käsitteiden analyysi tässä his-
toriallisessa kontekstissa jää
vähän ohueksi. Hivenen häirit-
sevää oli myös Lidmanin vah-
va tukeutuminen tietokirjalli-
suuteen erikoistuneemman
tutkimuskirjallisuuden sijasta
– etenkin lapsuuden historian
tai sukupuolispesifien kysy-
mysten osalta.

Jari Eilola ja Piia Einonen
ruotivat kuolleen ruumiin mer-
kitystä, voimaa ja arvostusta
artikkelissa ”Peukalot silkkirie-
vussa. Ruumis ja ruumiinjäse-
net noituudessa ja taikuudes-
sa”. Noitus ja taikuus olivat
olennainen osa uuden ajan
alun maailmankuvaa ja kuol-
leen, etenkin teloitettun henki-
lön ruumiissa piili voimaa.
Ruumiinjäseniin oli latautunut
elinvoimaa, joka ei ollut ehti-

nyt kuluu pois ennenaikaisen
kuoleman vuoksi. Tätä elinvoi-
maa voitiin hyödyntää taioissa,
noituudessa sekä lääketieteese-
ssä – raja näiden välillä tosin oli
varsin häilyvä. Artikkeliki keski-
tyy pääosin Tukholmaan ja
käyttää lähteinään raastuvan-
oikeuden tuomio- ja muistikir-
joja. Tematiikka on kontekstoi-
tu ajan ja paikan suhteen huo-
llessa.

Petri Karonen valottaa yh-
den esimerkkitapauksen kaut-
ta laajemminkin suhtautumista
teloitajiin 1600-luvun lopulla
artikkelissaan ”Kun miekka
osuu harhaan. Teloittajan epä-
onnistuminen 1660-luvun Tu-
russa”. Karosen artikkelissa
tematiikkaa lähestytään Riitta
Brusiuksentyttären ja Sigfrid
Simonsin huoruusjutun kautta.
Riitta odotti Sigfridin lasta,
vaikka molemmat olivat tahoil-
laan naimisissa. Ajan lakien
vaatimusten mukaisesti pari
sai kuolemantuomion. Riitta
teloitettiin, mutta Sigfridin te-
loitus epäonnistui, kun koke-
maton pyöveli löi miekalla
harhaan, ja Sigfridin tuomio
muutettiin karkotukseksi. Tä-
män värikkään esimerkin avul-
la Karonen analysoi yleisiä
teloitajiin ja pyöveleihin liitet-
tyjä mielikuvia, käsitteitä ja
terminologiaa.

Anu Koskivirran artikkelis-
saan ”Parantaja, kuolinsyöntu-
tutkija ja syyntakeeton murhaaja.
Välskäri-kirurgi Geissen verite-
ko yhteisöllisen kriisin kuvas-
timessa” ruotima tapaus on
tyypiltään ns. murha-itsemur-
ha: isä surmasi kaksi lastaan
ennen itseään. Tematiikka on
surullisen ajankohtainen suo-
malaisessa yhteiskunnassa
edelleen. Oikeuspöytäkirjojen
ja kirjemateriaalin avulla Kos-

kivirta selvittelee lähes salopoliisityyliin veriteon taustalla vaikuttaneita syitä ja motiiveja. Koskivirta ilmoittaa tavoitteekseen ja metodologiakseen ”tiheän kirjaamisen” ja siinä myös hyvin onnistuu. Aikalaiskonteksti – välskäri Geissen ura, lääketieteen kehitys, maakunnankirurgin virkavelvollisuudet 1700-luvun lopun Itä-Suomessa, Karjalan ja ennen kaikkea Liperin väkivaltaisuus ja kuolemansyyn tapausten oikeudellinen säätely – selvitetään pieteeillä tapahtumaa näin avaten. Toisaalta tällä lähestymistavalla makaaberiuuden tematiikka katoaa välillä aika kauas.

Antologian päättää Anssi Halmesvirran haudanryöstöä ja ruumiinavauksia 1800-luvun alun Skotlannissa käsittelevä artikkeli ”Mullan alta. Tohtori Pattisonin haudanryöstöjuttu”. Tässäkin artikkelissa yksittäistapauksen ja oikeuslähteiden kautta valotetaan aiheeseen liittyvää laajempaa tematiikkaa ja aikalaissäilyksiä. Tapaus on mielenkiintoinen ja piirtää hyvän ajallisen ja teemallisen loppupisteen artikkelikokoelmalle. Toisaalta Halmesvirran artikkeli on kokoelman lyhyin ja tässä tapauksessa lukija olisi kaivannut hive-nen lisää lihaa (tapauksessa esiin kaivettujen) luiden ympärille. Väitetty haudanryöstötapausta käsitellään kyllä tarkasti, mutta Skotlanti tapahtumaympäristönä ja toimijoiden, esimerkiksi Janet McAllister-vainaan ja anatomian assistentin sosiaalinen status olisi kaivannut lisäselvitystä.

Artikkelit on koottu koolelmaksi kronologisessa järjestyksessä. Suurin osa niistä

nojautuu vahvimmin oikeuslähteisiin; eriasteisten oikeuskäsittelyiden pöytäkirjat ovat analysoinnin keskiössä. On totta, että keskiajan tai uuden ajan alun lähdemateriaali on varsin niukkaa ruumiillisuuden kokemuksellisuuden kuvauksessa. Toisaalta lukija jää pohtimaan, olisiko kuva makaaberista ruumiillisuudesta moniulotteisempi, jos myös kokoelman lähdemateriaali olisi ollut monipuolisempi. Kuten Eilolakin johdannaan kirjoittaa, myöhäiskeskiaikainen runous ja kuvataide ovat täynnä kuvauksia vanhuudesta ja rapistumisesta. Esimerkiksi kaunokirjallisilla lähteillä olisi voinut täydentää nyt syntyynyttä kuvaa.

Suurimmassa osassa artikkeleita tavoitteena on oikeudenkäyntimateriaalin kautta rekonstruoida mennyt tapahtuma. Tutkijoilla on tosin erilainen suhtautuminen lähdemateriaalin todistusvoimaan. Anu Koskivirta ilmoittaa tavoitteekseen luoda hypoteettinen tulkinta; rekonstruoida tapahtumaketju uskottavasti ja ankkuroida se aikakauden maailmankuvaan. Anssi Halmesvirta taas katsoo, että säilyneiden tuomarin muistiinpanojen pohjalta pystyy rekonstruoi-maan oikeudessa käydyt keskustelut – ei sitä, mitä syyteenalaisessa tapauksessa oikein tapahtui. Satu Lidmanin mielestä taas objektiivisessa historiantutkimuksessa on kysyttävä myös todistajanlausuntojen luotettavuuden perään. Sen sijaan todistajanlausunnoissa käytettyä retoriikkaa, tapaa ilmaista asioita ja keinoja vakuuttaa ei kokoelman artikkeleissa juuri käsitellä.

Teos ei ole kevyttä luettavaa: artikkelit ovat teemoiltaan raskaita – makaabereja. Juuri makaaberius on kokoelman artikkeleita yhdistävä teema, ruumiillisuus ja siihen liittyvät muut teemat jäivät useimmiten vähemmälle huomiolle. Raskaasta teemastaan huolimatta, tai juuri siksi, teos on tärkeä puheenvuoro ja monet sen käsittelemistä asioista ajankohtaisia nyky-Suomessakin. *Makaaberi ruumis* on mielenkiintoinen analyysi uuden ajan alun maailmankuvasta, yhteiskunnasta ja kulttuurista. Siinä nivotaan ansiokkaasti yhteen erilaisia sosiaalisia ja kulttuurisia ilmiöitä, jotka konkretisoituivat kuolemassa ja kuolleiden ruumiissa. Suosittelen teosta kaikille, jotka ovat kiinnostuneita keskiajasta tai uuden ajan alusta, kuolemaa koskevista käsityksistä ja tavoista, jolla kulttuurin pimeä puoli valottaa koko yhteiskuntaa.

Sari Katajala-Peltomaa